

ACTA
HUMANA
EMBERI JOGI KÖZLEMÉNYEK

ACTA HUMANA • Emberi jogi közlemények
A Nemzeti Közszolgálati Egyetem lektorált, emberi jogi folyóirata

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Szabó Máté elnök

Badó Attila

Bándi Gyula

Csath Magdolna

Darák Péter

Halász Iván

Halmi Péter

Herbert Küpper

Kis Norbert

Kiss György

Kiss Zoltán László

Kondorosi Ferenc

Lentner Csaba

Leo Zwaak

Maciej Dybowski

Molnár Miklós

Patyi András

Polt Péter

Silvio Marcus-Helmons

Weller Mónika

SZERKESZTŐSÉG

Péterfalvi Attila főszerkesztő

Balogh Zsolt

Hörcherné Marosi Ildikó

Mandák Fanni

Vizi Balázs

Horváth Anett szerkesztőségi titkár

Vendégszerkesztők:

Séra Magdolna

Nánási-Molnár Anita

Olvasószerkesztő: Jordán Gergely

Megjelenik kéthavonta

Kiadja: NKE Szolgáltató Nonprofit Kft.

Felelős kiadó: Hegyesi József ügyvezető igazgató

Nyomdai munkák: NKE Szolgáltató Nonprofit Kft.

ISSN 0866-6628

**Nemzeti
Együttműködési
Alap**

**EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKÉZELŐ**

Tartalom

Szerzőink	5
Köszöntő	7

TANULMÁNYOK

SZALAYNÉ SÁNDOR ERZSÉBET: A nyelvhasználat jogi szabályozhatósága	9
TÓTH MIHÁLY: Az anyanyelvhasználathoz való jog az Európai Unión kívül: az ukrainai példa	19
ZSIGMOND JÓZSEF: Nyelvi jogok Romániában	33
HORONY ÁKOS: Az anyanyelvhasználat jogi keretei Szlovákiában	45
NÁNÁSI-MOLNÁR ANITA: Anyanyelvhasználathoz való jog az óvodai nevelésben (kárpátaljai kutatási eredményekből)	57
SÉRA MAGDOLNA: Az anyanyelvhasználat, az anyanyelvű iskolaválasztás elméleti és gyakorlati összefüggései az iskolai tannyelv-választás tükrében (kárpátaljai eredmények alapján)	73
CSERNICKÓ ISTVÁN: A dinamikusán változó nyelvi tájkép: Kárpátalja példája	91
SZOTÁK SZILVIA: Feliratok, táblák, nyelvi sokszínűség: nyelvi tájkép Burgenlandban	107

A dinamikusan változó nyelvi tájkép: Kárpátalja példája

CSERNICSKÓ ISTVÁN

Most Linguistic Landscape (LL) studies nowadays incorporate additional components such as images, photos, graffiti, clothes, as well as people who are immersed and absorbed in spaces by interacting with LL in different ways. This article demonstrates through Transcarpathian examples that language, when it is situated in public spaces needs to be interpreted in broad terms: the richness of the public space draws attention to a broad list of components that interactively participate in public spaces. These components, in addition to written texts in multiple languages, also incorporate components such as economic situation and people. These components are not static but rather form part of other layers that interact in public spaces. This makes LL vital, energetic, constantly evolving, dynamic and anchored in a political, social, and economic framework.

A nyelvi tájkép tág értelmezése

A nyelvi tájkép kutatása egyre szélesebb témaköröket ölel fel. Ma már egyértelmű, hogy a kutatásoknak nem csupán a közterületi feliratokat, kiírásokat, táblákat, reklámokat és graffitiket célszerű elemezniük. A tágabb értelmezés szerint a kutatások magukban foglalják az olyan kiegészítő elemek, mint például a fotók, dokumentumok, névjegyek vagy épp a termékek címkézésének vizsgálatát, valamint akár az öltözködésben, táplálkozásban, zenében, építészetben megjelenő azon szimbólumokét, amelyek az adott nyilvános térben élő emberek révén formálják a nyelvi tájképet.¹

Számos kutató értelmezésében² a nyelvi tájkép a nyelvpolitika egyik komponense. Tanulmányunkban a nyelvpolitikát ennek megfelelően úgy értelmezzük, mint a nyelvi viszonyokba és a kommunikációs szokásokba történő, rendszerint valamilyen

- 1 BACKHAUS, P.: Multilingualism in Tokyo: A Look into the Linguistic Landscape. *International Journal of Multilingualism*, 3(2006)/1, 52–66.; LAIHONEN, P.: Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 3 (2012), 27–49.; SHOHAMY, E. – WAKSMAN, S.: *Linguistic landscape as an ecological arena: Modalities, meanings, negotiations, education = Linguistic landscape: Expanding the scenery*. (Eds. E. Shohamy & D. Gorter.) Routledge, New York–London, 2009, 131–331.
- 2 SHOHAMY, E.: *Language policy: Hidden agendas and new approaches*. Routledge, London, 2006, 112.; SPOLSKY, B.: *Language Policy*. Cambridge University Press, Cambridge, 2004, 5.

ideológiai háttérű beavatkozást, illetve ennek eredményét.³ Ebben az értelmezésben a nyelvi tájkép az aktív nyelvpolitika vetülete, következménye. Shohamy⁴ azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy korántsem kizárólag az államok folytatnak nyelvpolitikát. Ebből következik, hogy a nyelvi tájkép alakításában sem kizárólag egyetlen szereplő vesz részt. Különösen így van ez a nemzeti kisebbségek által lakott területeken.

Brubaker⁵ rámutat arra, hogy „[a] nemzeti kisebbségek [...] kétféle, egymással kibékíthetetlen nacionalizmus közé szorúlnak: az egyik oldalon azoknak a nemzetesítő államoknak a nacionalizmusai állnak, amelyekben élnek, a másikon pedig azoknak az anyaországoknak a nacionalizmusai, melyekhez az etnonacionális affinitás révén, ha nem is legális állampolgárságon keresztül kötődnek. A kisebbségek maguk is támasztanak követeléseket, még hozzá nemzetiségük alapján. Éppen ezek a követelések teszik őket nemzeti kisebbségekké.” Hasonlóan vélekedik Kántor is, aki a nemzet intézményesülése folyamatában különböztet meg több szereplőt: a nemzetállamot, az anyaországot és a szervezett, intézményesült nemzeti kisebbséget: „E három szereplő dinamikus kölcsönhatásban áll egymással, folyamatosan követi az eseményeket és saját logikája szerint reagál ezekre.”⁶

Úgy véljük, hogy – miként a nemzet intézményesülésének és a nacionalista politikák gyakorlatában – a nyelvpolitikában sem kizárólag egyetlen szereplő aktív.⁷ Az alábbiakban a kárpátaljai nyelvi tájkép példáján át mutatjuk be, hogy a nyelvpolitika, illetve a nyelvi tájkép alakításában – explicit vagy implicit módon – számos szereplő vesz részt tevékenyen. Rámutatunk, hogy a Brubaker és Kántor által azonosított három szereplő – a nemzetállam, az anyaország és a nemzeti kisebbség intézményesült képviselői – mellett más aktorok is szerepet vállalnak a nyelvi tájkép alakításában. A nyelvi tájképet formálók egymás aktivitására adott reakciói számos esetben visszahatnak a nyelvpolitikára. A terjedelmi korlátok miatt csupán két olyan tényezőre irányítjuk rá a figyelmet, melyek szerepet kapnak abban, milyen lesz Kárpátalja nyelvi tájképe. Az egyik a kisebbségi és többségi társadalom egymásra is ható rejtett, alulról jövő nacionalizmusa,⁸ a másik pedig a gazdasági érdek.

Elemzésünkben arra is szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy a nemzeti kisebbségek által lakott területek nyelvi tájképének leírása, elemzése során nem csupán azt kell

3 BOCHMANN, K.: *A nyelvpolitika elmélete, módszerei és elemzése = Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások.* (Szerk. Szépe Gy. – Derényi A.) Corvina, Budapest, 1999, 25–69.

4 SHOHAMY, E.: LL research as expanding language and language policy. *Linguistic Landscape*, 1(2015)1/2, 152–171.

5 BRUBAKER, R.: *Nacionalizmus új keretek között.* L'Harmattan–Atelier, Budapest, 2006, 15.

6 KÁNTOR Z.: *A nemzet intézményesülése a rendszerváltás utáni Magyarországon.* Osiris Kiadó, Budapest, 2014, 43.

7 CSERNICSKÓ I. – SZABÓMIHÁLY G.: Hátrányból előnyt: a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól = *Határon túli magyarság a 21. században: konferenciasorozat a Sándor-palotában 2006–2008.* Szerk. Bitskey B.) Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, 2010, 167–198.; CSERNICSKÓ I. – PÉNTEK J. – SZABÓMIHÁLY G.: A határon túli magyar nyelvváltozatok a többségi nyelvpolitikák rendszerében: Románia és Ukrajna példája. *Regio*, 3(2010): 3–36.

8 A nacionalizmust itt értékítéllettől mentesen úgy értelmezem, mint egy közösség olyan törekvését, amely saját nemzeti reprodukciójának biztosítására törekszik. Vö. Kántor: i. m., 10.

A dinamikusan változó nyelvi tájkép: Kárpátalja példája

felmérnünk, mely nyelvek és milyen arányban láthatók (vagy nem láthatók) a nyilvános térben; azt a kérdést is fel kell tennünk, hogy kik tették ki (vagy tüntették el) az adott feliratokat, hogyan és miért.⁹

Alulról szerveződő nacionalizmus

A Szovjetunióban a kárpátaljai magyar településnevek kezdetben nem jelenhettek meg a nyilvános térben: a magyar nyelvű sajtóban, a közterületi feliratokon is csak szlávósított formájukban lehetett használni őket.¹⁰ Hiába volt *Ungvár*, *Beregszász*, *Munkács* a neve a helyi magyarok informális nyelvhasználatában a régió három legnagyobb városának, ezek a településnevek a formális szituációkban kizárólag *Uzshorod*, *Mukacsevo*, *Beregovo* alakban jelenhettek meg a nyilvánosság előtt. Hasonló volt a helyzet a falunevekkel is.¹¹

Ukrajna 1991-es függetlenné válását követően a kárpátaljai magyar helységnevek használata körül többször is voltak kisebb-nagyobb konfliktusok.¹² Az 1990-es évek második felére azonban a helyzet megoldódott: a legtöbb, magyarok lakta kárpátaljai település hivatalosan visszakapta történelmi magyar nevét, és ezek a helységnevek jelentek meg a települések határában kihelyezett kétnyelvű táblák magyar feliratán is.¹³ Így volt ez például a Beregszászhoz közeli, aranybányájáról ismert Muzsaly községben is (1. ábra).¹⁴

- 9 Lásd: eds. GORTER, D. – MARTEN, Heiko F. – MENSEL, Luk Van: *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2012.
- 10 BEREGSZÁSZI A.: Language Planning issues of Hungarian Place-names in Subcarpathia. *Acta Linguistica Hungarica*, 43 (1995/1996): 1–8.
- 11 BEREGSZÁSZI A.: „Csata” a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv = Kárpátalja. *Társadalomtudományi tanulmányok*. (Szerk. Beregszászi A. – Papp R.) MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Budapest–Beregszász, 2005, 158–163.
- 12 BEREGSZÁSZI A.: Language Planning issues of Hungarian Place-names in Subcarpathia. *Acta Linguistica Hungarica*, 43 (1995/1996): 1–8.
- 13 BEREGSZÁSZI A.: „Csata” a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv = Kárpátalja. *Társadalomtudományi tanulmányok*. (Szerk. Beregszászi A. – Papp R.) MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Budapest–Beregszász, 2005, 158–163.; CSERNICSKÓ I.: *Államok, nyelvek, államnyelvek: nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2013, 317–322.
- 14 A tanulmányban közölt fotók a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont archívumából valók.

1. ábra: Kétnyelvű helynévtábla Muzsalyban

2008-ban azonban az állami közútkezelő a lecserélt helynévtáblákon több helyen a magyar településnevek helyett a cirill betűs ukrán névváltozatot írta át latin betűkkel. Ekkor *(Nagy)muzsaly* község neve az ukrán *Мужієво* „latinosítása” révén *Muzhiyevo* alakban került fel az új táblára a korábbi *Muzsaly* helyett. Amint arról a *Kárpáti Igaz Szó* című, Ungváron megjelenő lap 2008. március 6-i számában beszámolt, a táblára „a helybeliek nemes egyszerűséggel festékszóróval ráírták a település rendes magyar nevét” (2. ábra).¹⁵

2. ábra: Muzsaly korrigált névtáblája

¹⁵ www.hhrf.org/karpatiigazszo/080306/ke01.html (a letöltés ideje: 2015. 04. 07.)

A dinamikusan változó nyelvi tájkép: Kárpátalja példája

Hasonló történt Beregszász határában is. Amint az a 3. ábrán látható, ismeretlenek a *Beregszász* feliratot is felírták az ukrán *Берегово* és a szláv névváltozatból transliterált *Beregovo* alá, mert – ahogyan az egyik blogbejegyzés szerzője fogalmazott – „Beregszász azért csak Beregszász, s nem Beregovo”.¹⁶

3. ábra: Beregszász festékszóróval korrigált helynévtáblája

Az ismeretlen és szervezetlen civilek által végrehajtott „gerillaakciók” nem maradtak hatás nélkül. Ma már Beregszász Munkács felőli határában olyan tábla áll, amelyen az ukrán mellett a közösség által használt magyar névváltozat van feltüntetve (4. ábra). Muzsalyban pedig ismét a település magyar nevével felülírt, az 1. ábráról már ismert tábla fogadja a községbe érkezőket.

4. ábra: Kétnyelvű helynévtábla Beregszászban

16 <http://varadiviki.blogspot.hu/2012/07/telt-haz-karpatia-koncerten-valamint.html> (a letöltés ideje: 2015. 04. 13.)

Amint látjuk, a két, magyarok lakta település nevének a hagyományoktól eltérő módon szerepeltetése nem felelt meg a kárpátaljai magyar közösség által a független Ukrajnában kivívott pozícióknak, és a „normasértés” arra készítette a lakosokat, hogy „helyreállítsák” a rendet a nyelvi tájképben. A nyelvi tájkép „helyreállításának” alulról jövő kezdeményezése hatással volt a hatóságokra is, és megtörtént a helyzet felülről jövő korrekciója. Az eredmény: ma újra *Muzsaly* és *Beregszász* áll a helynévtáblákon.

A fenti esetben a kárpátaljai magyar közösség ismeretlen „aktivistái” korrigálták a nyelvi tájképet. Ám fordított esetre is van példa.

Szürte község határában szintén olyan táblát állított fel a közútkezelő, melyen csak a falu ukrán neve (*Сюрте*), illetve annak latin betűkkel átírt, ám a helyi magyar nyelvhasználatnál nem egyező változata (*Siurte*) szerepelt (5. ábra). A helyi önkormányzat azonban saját hatáskörben korrigálta a helyzetet, és ugyanarra a táblára felszerelt egy újabbat, melyen már a község hagyományos magyar neve (*Szürte*) állt (6. ábra).

5. ábra: Szürte község magyar felirat nélküli névtáblája

6. ábra: Kétnyelvű helysénvtábla Szürte határában

A dinamikusan változó nyelvi tájkép: Kárpátalja példája

Hamarosan azonban a többségi társadalom név és arc nélküli aktivistái – a muszalyihoz és beregszászihoz hasonló módon – kifejezésre juttatták elégedetlenségüket a nyelvi tájképet szerintük rossz irányba átalakító önkormányzati kezdeményezéssel szemben. Ezek az ismeretlenek úgy vélték, a magyar helységnevek feltüntetése Kárpátalján sérti az ukrán nyelv hegemoniáját, ezért több község határában fekete festékkel fújták le a többnyelvű táblákon látható magyar feliratot,¹⁷ többek között Szürtében is (7. ábra).

7. ábra: Megrongált helynévtábla Szürtében

Gazdasági szempontok a nyelvi tájképben

A fentiekben arra láthattunk példát, hogyan formálja Kárpátalja magyarok lakta sávjának nyelvi tájképét a kisebbségi és többségi társadalom nacionalizmusa, alulról jövő rejtett akciók révén. Ebben a részben azt mutatjuk be, hogyan alakítják át az abszolút magyar többségű települések nyelvi tájképét a gazdasági megfontolások.

Kárpátalja magyar közössége az 1980-as évek vége óta törekszik arra, hogy a magyar nyelv egyre több funkcióban legyen használatos. A régió magyarok lakta sávjában ma már teljesen természetes, hogy a magyar nyelv erőteljesen jelen van a nyelvi tájképben. Kárpátalja déli, magyar többségű sávjában a falvak nyilvános terét egyértelműen a magyar nyelv uralja. Az utóbbi egy-két évben azonban ismét egyre több nem magyar nyelvű felirat, kiírás jelent meg a kárpátaljai magyar nyelvterület szimbolikus terében. Ezt, illetve ennek hátterét mutatjuk be röviden alább.

Thurlow és Jaworski megállapítja, hogy „a turizmus de facto a szemiotikai ipar kvintesszenciája – az ádáz kulturális és szimbolikus termelés helyszíne.”¹⁸ A nyelvi

17 <http://karpathir.com/2015/04/20/peldatlan-vandalizmus-karpatalja-magyarlakta-telepulesein/> (a letöltés ideje: 2015. 04. 20.)

18 THURLOW, C. – JAWORSKI, A.: *Tourism Discourse: Language and Global Mobility*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2010, 130.

ideológiáknak és a nyelvi tájképnek a gazdaság, illetve a turisztika szempontjából történő elemzése fényt deríthet arra, hogy miért jelennek meg egyes nyelvek a nyilvános térben és hogyan válnak áruvá,¹⁹ másokat pedig miért távolítanak el a nyelvi tájképből.²⁰ Ebben a kontextusban értelmezhető az a jelenség, amely a magyar többségű vidéken zajlik Kárpátalján.

A kisebbségi nyelvek fenntartásában a nyelvet használó közösség gazdasági életképessége meghatározó.²¹ Kárpátalja iparilag fejletlen vidék, a jellemzően hegyvidéki környezet miatt kevés a művelhető földterület is. Ebből adódóan a munkahely is kevés. Egyre többen látnak azonban kitörési pontot a turizmusban.²² A turistákat alapvetően két irányból várja Kárpátalja: Ukrajna belső területeiről és a szomszédos országokból. Ukrajnából télen a Kárpátok sípályái, nyáron a hegyek természeti szépségei, illetve a termálfürdők vonzzák az utazókat. Magyarországról elsősorban a régió magyar vonatkozású történelmi emlékhelyei, a nemzeti örökség²³ miatt utaznak ide sokan. Miután 2014 márciusában Ukrajna gyakorlatilag elveszítette legkedveltebb nyári üdülőhelyét, a Krím félszigetet, Kárpátalja turisztikai vonzereje tovább növekszik a belföldi turizmusban.²⁴

A turistákat a természeti és kulturális látnivalók mellett egyre jobban szervezett programokkal várják a régióban. Ukrán, orosz és magyar nyelven működő turisztikai információs hálózatot építettek ki a kárpátaljai városokban. 2014-től minden évben kétnyelvű (ukrán–magyar) fesztiválprogramot adnak ki. A hó hiánya miatt turisztikai holtszezonnak számító februárban az éttermek kínálatával, a kárpátaljai konyha kedvezményes árú kóstolásával csábítják a turistákat Kárpátaljára.²⁵

A turisztikai és gasztronómiai fesztiválokra érkezők jelentős része nem beszél magyarul, így természetes, hogy az ő figyelmüket a magyar mellett más nyelven is fel szeretnék kelteni. A Beregszászban szervezett európai kultúra napja rendezvényeinek potenciális vendégeit például a régióban szokásos ukrán és magyar nyelvű szöveg mellett angolul is köszöntötték (8. ábra).

19 Lásd: HELLER, M. – PUJOLAR, J. – DUCHÊNE, A.: Linguistic commodification in tourism. *Journal of Sociolinguistics*, 18(/2014)/4, 539–566.

20 Lásd PAVLENKO, A.: Multilingualism in Post-Soviet Countries: Language Revival, Language Removal, and Sociolinguistic Theory. *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 11(2008)/3–4, 275–314.

21 SILVA, E. Da – HELLER, M.: From protector to producer: The role of the State in the discursive shift from minority rights to economic development. *Language Policy*, 8(2009), 95–116.

22 BERGHAEUER, S.: *A turizmus mint kitörési pont Kárpátalján (?)*. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2012.; *Zakarpattya Region*. Ukraine Today: Catalog of leading enterprises of Ukraine. www.rada.com.ua/eng/RegionsPotential/Zakarpattya (a letöltés ideje: 2016. 03. 11.)

23 FEISCHMIDT, M.: The Hungarian Transylvania: Symbolic Reconstruction of Lost Territories. *Hungarian Studies*, 22(2008)/1–2., 119–133.

24 CSERNICSKÓ I. – LAIHONEN, P.: Hybrid practices meet nation-state language policies: Transcarpathia in the twentieth century and today. *Multilingua*, 35(2016)/1, 1–30.

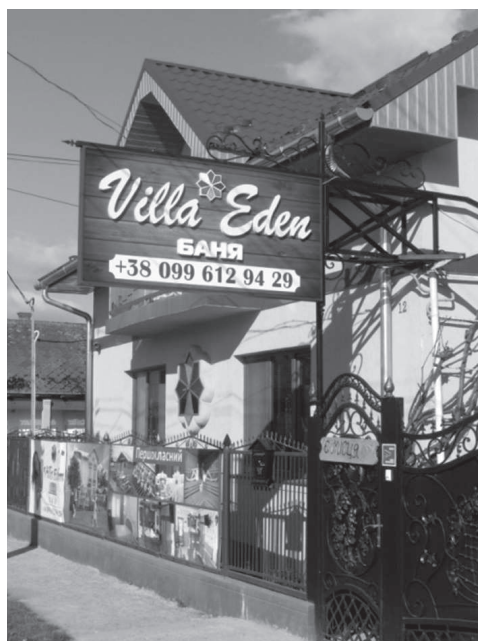
25 CSERNICSKÓ I.: Szeparatizmus vagy valami más? A kárpátaljai szláv regionális nyelvváltozatok gazdasági értéke. *Kisebbségkutatás*, 23(2014)/3, 99–114.

A dinamikusan változó nyelvi tájkép: Kárpátalja példája

8. ábra: Háromnyelvű üzenet Beregszász központjában

A globális *lingua franca*, az angol nemcsak a városban, hanem a környező falvakban is megjelent a nyelvi tájképben. A 9. és 10. ábra Beregszásztól néhány kilométernyire, Jánosiban készült. A 9. ábrán egy szálláshely angol nyelvűnek látszó cégtáblája látható, melyen egy szláv felirat arról is tájékoztatja az utazót, hogy itt hagyományos orosz fürdő (Баня) is igénybe vehető.

9. ábra: „Angol” közterületi felirat Jánosiban

A 10. ábra alapján az is kiderül, hogy a megnövekedett turistaforgalom a kínált szolgáltatások körét is jelentősen bővítette: itt nemcsak szállásra lelhetünk, hanem akár gépkocsit is kölcsönözhetünk. Minderről ukrán és angol nyelven is tájékozódhatunk.

10. ábra: Angol és ukrán nyelven hirdetett autókölcsönző Jánosiban

A globális angol mellett természetesen az államnyelven, ukránul kínált szálláshely is akad bőven. Az ezeket reklámozó feliratok, kiírások egy része ukrán–magyar két-nyelvű (11. ábra), de túlnyomó többségük csak ukrán nyelven jelenik meg, például a szintén főként magyarok lakta Déda községben (12. és 13. ábra) vagy éppen Nagybégányban (14. ábra).

11. ábra: Ukrán és magyar nyelven kínált szálláshely Zápszonyban

A dinamikusan változó nyelvi tájkép: Kárpátalja példája

12. ábra: Kiadó szálláshelyek reklámfeliratai Dédában

13. ábra: Szoba kiadó (ukrán nyelvű kiírás Dédában)

A kaszonyi termálfürdő nyelvi tájképét elemző korábbi tanulmányunkban²⁶ bemutatottuk, hogy a Kárpátalja magyarok lakta részeire érkező szláv turisták jelentős része az orosz nyelvet használja. Nem véletlen tehát, hogy az orosz nyelv – amely a Szovjetunió széthullása után szinte teljesen eltűnt az egykori szovjet érdekszférából²⁷ és részben Kárpátaljáról is – ismét elkezdett megjelenni a régió nyelvi tájképében. Az orosz nyelvnek a turizmus általi (újra)megjelenése a posztszovjet térségben nem egyedi jelenség. Kutatók hasonlóról számolnak be a balti államokban,²⁸ illetve Magyarországon.²⁹ Ryazanova-Clarke szerint az orosz nyelv ismét megfigyelhető terjedése Oroszországon kívül annak transznacionális gazdasági értékével magyarázható.³⁰ A posztszovjet térségben így az orosz bizonyos fokig mindig betölti a *lingua franca* szerepét.³¹ Hasonló lehet a helyzet Kárpátalján is.

14. ábra: Ukránul reklámozott szálláshely Nagybégányban

- 26 CSERNICSKÓ I. – LAIHONEN, P.: i. m.
- 27 PAVLENKO, A.: Multilingualism in Post-Soviet Countries: Language Revival, Language Removal, and Sociolinguistic Theory. *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 11(2008)/3–4., 275–314.
- 28 MARTEN, H. F. – LADZIŃA, S. – POŠEIKO, S. – MURINSKA, S.: *Between old and new killer languages? Linguistic transformation, lingua francae and languages of tourism in the Baltic states = Linguistic Landscapes, Multilingualism and Social Change.* (Eds. HÉLOT, C. – BARNI, M. – JANSSENS, R.) Peter Lang, Frankfurt am Main, 2013, 289–308.; MUTH, S.: Russian as a commodity: medical tourism and the healthcare industry in post-Soviet Lithuania. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1080/13670050.2015.1115002>, 2015; PAVLENKO, A.: Russian-friendly: how Russian became a commodity in Europe and beyond. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1080/13670050.2015.1115001>, 2015.
- 29 BÁTYSI Sz.: Hévíz: nyelvi tájkép orosz ecsettel. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, XIV(2014)/1–2., 21–34.
- 30 RYAZANOVA-CLARKE, L.: *Introduction: The Russian Language, Challenged by Globalisation = The Russian Language outside the Natio.*, (Ed. RYAZANOVA-CLARKE, L.) Edinburgh University Press, Edinburgh, 2014, 1–32.
- 31 PAVLENKO, A.: Russian as a lingua franca. *Annual Review of Applied Linguistics*, 26 (2006), 78–99.; PAVLENKO, A.: Multilingualism in Post-Soviet successor states. *Language and Linguistics Compass*, 7(2013)/4, 262–271.

A dinamikusan változó nyelvi tájkép: Kárpátalja példája

Mivel azonban az orosz nyelv használata az elmúlt negyedszázadban visszaszorult Kárpátalján, az iskolákban sem oktatják, felnőtt egy generáció, amely nem feltétlenül ismeri a sztenderd orosz. Ezzel magyarázható, hogy Kárpátalja magyarok lakta településein előfordul, hogy nem sztenderd orosz nyelvű kiírásokkal próbálják megszólítani az orosz nyelvű turistákat. A 15. ábrán látható orosz nyelvű felirat például a magyar nyelv logikája alapján készült. Az „Этот дом выдается посуточно” szöveg sztenderd orosz megfelelője az „Этот дом сдается посуточно” (a *выдается* a magyar ’kiadó’ szó tükörfordítása). Amint az a 16. ábrán látható, idővel valaki úgy korrigálta a nyelvi tájképet, hogy a sztenderd orosz szemmel nézve hibás feliratot kijavította.

15. ábra: Magyar kontaktushatás egy orosz nyelvű kiírásban (Beregszász)

16. ábra: Korrigált orosz nyelvű felirat (Beregszász)

Összefoglalás

A nyelvi tájkép elemzése, értelmezése nem lehet független a kontextustól. Ha figyelembe vesszük a tágabb – társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális, történeti, nyelvpolitikai stb. – kontextust, akkor észre kell vennünk: a nyilvános tér (és részeként a nyelvi tájkép) folyamatosan átalakul, mozgásban van. A nyelvi tájkép kutatása azonban – nyilván az elsősorban a pillanat megragadására alkalmas fénykép miatt – jellemzően szinkron jellegű: a kutatók rendszerint egy-egy adott időszakra érvényes módon jellemzik a szimbolikus térben megjelenő feliratokat, nyelveket.

Lefebvre³² és Trumper-Hecht³³ alapján annak a térnek az elemzése során, melyben a nyelvi tájkép megjelenik, tekintettel kell lennünk:

- a) a kitalált térre (miként képzelik el és szeretnék látni a nyelvi tájkép által kitöltött teret a politikusok, technokraták, nyelvtervezők és más döntéshozók);
- b) a megélt térre (hogyan látják és interpretálják a nyelvi tájképet a térben élő emberek);
- c) a térbeli gyakorlatra (hogyan jelennek meg valójában a nyelvek a nyilvános térben).

Ebben az olvasatban a nyelvi tájképet meghatározzák azok a törvények, rendeletek, melyek felülről szabályozzák a nyilvános tér kitöltésének kereteit. Marten és munkatársai szerint azonban a többnyelvű régiókban a nyelvi konfliktusok úgy is láthatóvá válhatnak, hogy egyes csoportok a nem kívánt nyelvet átfestik vagy a (szerintük) hiányzó nyelveket hozzáfestik.³⁴ Tanulmányunkban kárpátaljai példák révén igazoltuk, hogy az egymás mellett élő közösségek nacionalizmusa alulról jövő, rejtett akciók révén alakíthatja a nyelvi tájképet. Bemutattuk, hogy a térben élő embereknek a környezetük nyelvi tájképére adott reakciói miként módosíthatják a nyilvános teret: a graffiti, a hivatalos feliratok összefirkálása, átfestése, gerillafeliratok és -táblák kihelyezése,³⁵ a magánterületen elhelyezett félig hivatalos szövegek,³⁶ a nyilvános tér bizonyos szegmenseiből száműzött, de az internetes felületeken jelen lévő nyelvek³⁷ révén látványosan változtatható a politikai szereplők által elképzelt és előírt nyelvi tájkép.

32 LEFEBVRE, H.: *The production of space*. Blackwell, Oxford, 1991.

33 TRUMPER-HECHT, N.: *Linguistic Landscape in Mixed Cities in Israel from the Perspective of 'Walkers': The Case of Arabic = Linguistic landscape in the city*. (Eds. SHOHAMY, E. – BEN-RAFAEL, E. – BARNI, M.) *Multilingual Matters*, Clevedon, 2010, 237.

34 MARTEN, F. – HEIKO, F. – VAN MENDEL, L. – GORTER, D.: *Studying Minority Languages in the Linguistic Landscape = Minority Languages in the Linguistic Landscape*. (Eds. GORTER, D. – HEIKO, F. – MARTEN, F. – MENDEL, L. Van) Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2012, 1–15.

35 HORONY Á. – OROSZ Ö. – SZALAY Z.: *A hely nevei, a nyelv helyei. A kisebbségi nyelvi jogok története Szlovákiában 1918–2012*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2012, 121–158.; OROSZ Ö.: *Egy új fenomenon – anyanyelvhasználati mozgalmak = Nyelvi jogok 1. A kisebbségi és nyelvi jogok helyzete Szlovákiában*. Jogsegélyszolgálat 2009–2011. Tóth K. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2013, 311–316.; CSERNICSKÓ I.: *Nyelvek vetélkedése a nyelvi tájképben: kárpátaljai példa. Alkalmazott Nyelvtudomány*, XV(2015)/1–2., 71–84.

36 Lásd: ZALABAI Zs.: *Mit ér a nyelvünk, ha magyar? A „táblaháború” és a „névháború” szlovákiai magyar sajtódokumentumaiból 1990–1994*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1995.

37 Lásd: KAMUSELLA, T. – NOMACHI, M. – GIBSON, C.: *Introduction = The Palgrave handbook of Slavic languages, identities and borders*. (Eds. KAMUSELLA, T. – NOMACHI, M. – GIBSON, C.) Palgrave Macmillan UK, Houndmills, Basingstoke, 2016, 2.

A dinamikusan változó nyelvi tájkép: Kárpátalja példája

Da Silva és Heller³⁸ a nyelvpolitikát olyan diskurzív folyamatként írják le, amely a politikai és gazdasági tendenciákban gyökerezik, ezektől nem függetleníthető.³⁹ Ehhez az elmélethez kapcsolódva bemutattuk, hogy egy nemzeti kisebbség – reagálva a gazdasági környezetben bekövetkezett változásokra és részben felülírva saját nacionalizmusát – lakóterületének nyelvi tájképét „önként és *dalolva*” más nyelvű feliratok kihelyezésével is alakíthatja. Ennek következtében csökken a kisebbségi és nő a más nyelvű feliratok jelenléte; a nemzeti érzelmek és a nacionalizmus fölött diadalmaskodik a gazdasági érdek. A turizmus, illetve a turisták így válnak közvetve a nyelvi tájkép formálóivá, alakítóivá Kárpátalján is.⁴⁰

Írásunkban kárpátaljai példák révén mutattuk be, hogy a nyelvi tájkép végeredményben a felülről jövő szabályozás és kontroll, valamint a nyilvános tér interpretációjára adott alulról szerveződő akciók és az ezekre felülről érkező válaszreakciók, valamint a tágabb kontextusban bekövetkező mozgások révén folyamatosan alakul, dinamikusan változik.⁴¹ Shohamy szerint a nyelvpolitika elméletének és gyakorlatának abba az irányba kell elmozdulnia, amely minél több jogot és lehetőséget nyújt az emberek számára, hogy tevékenyen részt vegyenek a szűkebb és tágabb térben megjelenő nyelvekkel kapcsolatos döntések előkészítésében és azok megvalósításában.⁴² A nyelvpolitika és a nyelvi tájkép alakításában ma már korántsem kizárólag a három klasszikus szereplő (a nemzetállam, az anyaország és az intézményesült nemzeti kisebbség) vesz részt.

38 DA SILVA, E. – HELLER, M.: i. m.

39 KONTRA M.: *Hasznos nyelvészet*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2010, 157.

40 KALLEN, J.: *Tourism and representation in the Irish linguistic landscape = Linguistic landscape: Expanding the scenery*. (Eds. SHOHAMY, E. – GORTER, D.) Routledge, London, 2009, 274.

41 SHOHAMY, E.: LL research as expanding language and language policy. *Linguistic Landscape*, 1(2015)/1–2., 152–171.

42 Uo., 169.

